

Najmiddinova Sarvara Samariddinova,

Olimjonova Zarnigor Shokirjon qizi

O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutining

Farg'ona Mintaqaviy filialining Qo'girchoq teatr aktyorligi 3-kurs talabalari

MASHRAB - ILOHIY ISHQ KUYCHISI

Annotatsiya. Mazkur maqolada, Boborahim Mashrabning ilohiy ishq ila yozilgan she'rlari hayoti va ijodi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Mashrab, Ishq, tasavvuf, g'azal, ijod, devon, shoir, so'z, hayot.

Boborahim Mashrab bolaligidan ijodga chanqoq, so'zga usta bola bo'lgan. Uning she'rlarida ilohiy ishq tuyg'ularini ko'rishimiz mumkin.

Mashrab (taxallusi; asl ism-sharifi Boborahim Mulla Vali o'g'li) (1640, Namangan — 1711, Balx) — shoir va mutafakkir. Mashrab nomi 18—19-asrlarda tuzilgan tazkira va tasavvufiy yo'nalishdagi asarlarda (masalan, Bade Samarqandiyning «Muzokir ul-ashob» va boshqa) zikr etiladi. Ammo ularda shoir hayoti va ijodiy faoliyati haqida keltirilgan ma'lumotlar nihoyatda kam. Mashrabning qoldirgan adabiy merosi xususida ham aniq ma'lumot beruvchi manba yo'q.

Uning o'z asarlarini to'plab, devon yoki biror majmua tuzganligi ma'lum emas. Faqat «Devoni Mashrab», «Devonai Mashrab», «Eshoni Mashrab», «Hazrati shoh Mashrab» nomlari ostida xalq orasida qo'lyozma va toshbosma shaklida tarqalgan qissalardagina (ularning kim tomonidan va qachon tuzilganligi noma'lum) shoirning hayot yo'li va ijodiy faoliyati ma'lum tartib va izchillikda bayon etiladi, shu jarayonda asarlaridan namunalari ham keltiriladi. Qissalar keyinchalik o'zgartirish va tuzatishlarga duch kelgan, turli to'qimalar, yangi-yangi rivoyat, naqlar, sarguzasht va latifasimon lavhalar bilan to'ldirila borilgan. Natijada qissalarda tarixiy Mashrab va uning ijtimoiy va ijodiy faoliyati xalq tasavvuridagi to'qima Mashrab hamda u haqidagi sarguzasht — rivoyatlar bilan qorishib ketgan. Shunday bo'lsa-da, Mashrab haqidagi qissalar shoir hayot yo'lini nisbatan to'la va bosqichma-bosqich bayon etuvchi, shuningdek, yaratgan asarlarining ko'pgina qismini o'zida jamlovchi adabiy-tarixiy manba sifatida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Mashrab otadan yosh yetim qoladi, oilaning moddiy qiyinchiliklari yanada ortadi. Onasi ip yigirib tirikchilik o'tkazadi. Mashrab din asoslari va falsafadan yaxshi xabardor bo'lgan So'fi Eshon Mulla Bozor Oxund (Xo'ja Ubaydullo) qo'lida diniy ta'lim oladi, so'fiy tariqatlar bo'yicha bilimni oshiradi, forsiy tilni o'rganadi.

Taxminan 1665 yillarda Mulla Bozor Oxund tavsiyasiga ko'ra, o'sha zamonda katta obro'ga ega bo'lgan yirik din arbobi qashqarlik Hidoyatullo Ofoq Xoja eshon huzuriga boradi. Shoir adabiy merosidagi diniy mazmun va tasavvufiy yo'nalish ruhida she'rlarning ko'pchilik qismi Ofoq Xoja dargohida va uning targ'ibot-saboqlari ta'sirida yaratilgan. Ofoq Xoja shaxsiy xislat-fazilatlarini madh etuvchi, uni «piru rahbar» deb tan oluvchi bayt-misralar mujassam bo'lgan g'azal va muxammaslar ham («Koshki», «O'zum» radifli g'azallar, «Qolmadi» radifli muxammas) shu muridlik yillari mahsulidir.

Mashrab taxminan 1672—73 yillarda Ofoq Xoja dargohini tark etadi. Qissalarda qayd etilishicha, bunga Mashrabning piri dargohidagi kanizaklarning biriga ko'ngil qo'ygani, sevib-sevilgani sabab bo'lgan. Ammo Mashrabning og'ir jismoniy jazolanib quvilishi zaminida pir bilan murid o'rtasida jiddiy g'oyaviy ziddiyatlar bo'lgan deyilsa, haqiqatga muvofiq bo'ladi.

Mashrab piri dargohidan ketgach, deyarli 40 yillik umrini doimiy safarda, turli o'lkalarda darbadarlikda o'tkazadi. Qo'nimsiz hayotga yuzlangan shoir, asosan, ijodiy ish bilan shug'ullanadi. Oddiy xalqning qashshoq hayoti, zulmu sitam ostidagi ohu nolasi shoir qalbini larzaga soladi («Dili tig'i sitamdin pora bo'lg'on xalqni ko'rdum»...).

Mashrab asarlarining aksariyati chuqur ijtimoiy yo'nalishga ega bo'lib, o'sha davr hayoti, jamiyatdagi voqea-hodisalar bilan chambarchas bog'liq. Xususan, u ba'zi ruhoniylarning kirdikorlari va hiylagarliklarini fosh etadi, tekinxo'r mulkdorlar va johil amaldorlarning zo'rvonlik faoliyatlarini tanqid qiladi. Mashrabning bu tur asarlari qo'ldan qo'lga, og'izdan og'izga o'tib, tez tarqalgan. Xuddi shuning uchun ham Mashrabning biror qishloq yoki shaharga kelishi izziz qolmagan, odil kambag'al xalq uni quvonch-xursandchilik va qiziqish bilan qarshi olgan. Shoir qo'nimsiz hayotining so'nggi manzili Balxda ham hokim tabaqa va mutaassib shayx-mullalar Mashrabni jisman yo'qotish payiga tushadilar. Shu teskarichi guruhlarning rasmiy fatvosi va Mahmudbiy Qatag'onning hukmi bilan dorga osiladi.

Mashrab qoldirgan badiiy meros hajm va janrlar jihatidan hanuzgacha aniqlangan emas.

Ammo bizga hozircha ma'lum asarlarining o'zi ham Mashrabning favqulodda noyob iste'dod egasi ekanligidan dalolat beradi. Mashrab ijodi she'riyatning yanada kengroq ijtimoiy mazmun va jangovar ruh kasb etishida, adabiyotdagi xalqchilik va dunyoviylikning chuqurlashuvida, lirik turlarning takomillashuvi hamda badiiy san'atning kamolotga erishuvida yangi bir yuqori bosqichni tashkil etadi.

Mashrabning mohiyatan inson qadri-sharafi va ma'naviy kamolotini ulug'lashga, ezgulik va go'zallikni madh etishga bag'ishlangan she'riy merosida g'azal, mustazod, murabba, muxammas, musaddas, musabba, masnaviy, ruboiy, ta'rix kabi janr turlarida bitilgan yetuk namunalarni uchratamiz. Ammo Mashrab avvalo mohir g'azalnavis hamda ko'plab sho'x va jarangdor mustazodlar, o'ynoqi va jozibador murabba hamda xalq g'amu hasratiga hamdardlik hissi bilan yo'g'rilgan muxammaslar ijodkori sifatida keng dovrug' chiqargan. Mashrabning juda ko'p g'azallari xalq qo'shiklaridek sodda va jarangdor, jo'shqin va ta'sirchandır.

Mashrab o'zbek adabiyoti tarixida eng ko'p mustazod yozgan ijodkorlardan biri. Shoir mustazodlari ham, xuddi g'azallari kabi, sho'x va jarangdor, nafis va zavqbxashdir. Mumtoz she'riyatda murabba turining uzil-kesil mustahkamlanishi va takomilida Mashrab ijodining o'rni katta.

Mashrabning romantik ko'tarinkilik ruhi ufurib turgan asarlarini adabiyot tarixida murabba turida yaratilgan eng yetuk namunalar jumlasiga kiritish mumkin. Mashrabning g'azal, mustazod va murabbalarida ishq-muhabbat, vafo-sadoqat mavzui yetakchi o'rinda tursa, muxammas va musaddaslarida chuqur ijtimoiylik ustunlik qiladi, taqdirning kemptikligi va hayotning nosozliklaridan, davr (charx, falak) va adolatsiz muhitning shaxs boshiga tinimsiz keltirayotgan jabru jafosidan shikoyat, ta'qib-tazyiqidan norozilik dardli misralarda, ammo qat'iy va keskin ifodalanadi. Mashrab qoldirgan ijodiy merosda diniy va tasavvufiy g'oyalar ham, o'sha zamonda keng tarqalgan qalandarlik tariqatining ayrim ohang-ta'kidlari ham sezilarli o'rin egallaydi. Shoir she'rlarida Allohning mavjudligi, boru birligi, barcha jonli va jonsiz mavjudotni yaratganligi uzil-kesil va qat'iy tan olinadi, Xudoning kuch-qudrati, taqdirning o'zgarmasligi va Mahshar kuni haqidagi ta'limot to'la-to'kis qabul qilinadi.

Mashrab fors tilida ham bir necha she'riy turlarda yetuk namunalarni yaratgan. Mashrab ijodi keyingi asrlar adabiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Nodira, Huvaydo, Qoriy, Furqat, Hamza kabi shoirlar uning g'azallariga taxmis va naziralar bog'lashgan.

Mashrab qoldirgan adabiy meros to'la aniqlanib, o'rganilgan emas. Ba'zi tadqiqotchilar juda ko'p she'riy hikoyat va g'azallarni o'zida jamlovchi «Mabdai nur» nomli yirik asarni shoirga nisbat beradilar.¹

¹ (O'zbekiston Respublikasi Xalq talim vazirligi Respublika bolalar kutubxonasi)

Quyida esa Mashrabning she'rlarini ko'rishimiz mumkin:

DEVONA QILDI ISHQ MANI

Man kimga aytay, do'stlarim, devona qildi ishq mani,
Sadpora qildi yurakim, devona qildi ishq mani.

Tun-kechalar dod aylasam, har dam sani yod aylasam,
Ishqingda faryod aylasam, devona qildi ishq mani.

Shomu sahar giryon bo'lay, yo'lungda sargardon bo'lay,
Oxir sanga qurbon bo'lay, devona qildi ishq mani.

Hamdam bo'lay mayxonaga, sokin bo'lay butxonaga,
Boshim qo'yay ostonaga, devona qildi ishq mani.

Ishq ahliga hamdam bo'lay, Haq yo'liga mahkam bo'lay,
Dargohiga mahram bo'lay, devona qildi ishq mani.

Devonayi shaydo bo'lay, man tolibi Mavlo bo'lay,
Xalq eliga rasvo bo'lay, devona qildi ishq mani.

Mashrabga qil lufu karam, vahdat sharobin dambadam,
Ey sohibi Lavhu Qalam, devona qildi ishq mani.

OHISTA-OHISTA

Borurman ostoniga sahar ohista-ohista,
Surarman ko'zlarimga xoki dar ohista-ohista.

O'tar bir-bir bosib ul sho'x, boqmas bevafoqliqdin,
Erur andoq vafosiz umr o'tar ohista-ohista.

Kichiklikda, nigorim, achchig' aytsa ayb ermasdur,

Ki, faslida bo'lur shirin samar ohista-ohista.

Jamoling barkamol o'ldi, bo'lur bir-bir xating paydo,
Bahor o'lsa o'sarlar sabzalar ohista-ohista.

Borur miskin bu Mashrab gul yuzungni ko'rgali, ammo
Ko'rolmay orazing yig'lab turar ohista-ohista.

O'ZGINAM

Ishq o'tiga o'rtanib devona bo'lgan o'zginam,
Kuya-kuya kul bo'lub biryona bo'lgan o'zginam.

Oshiqi diydorman, ey yor, bilmassan magar,
Mansuri Hallojdek dorga osilgan o'zginam.

Kuya-kuya kul bo'lub dunyodin o'tkan bormukin,
Ishq yo'lida ming o'lub, ming bir tirilgan o'zginam.

Chok siynamni qilib Mahsharda aylarman fig'on,
Ul kuni diydor deb Mahsharni buzgan o'zginam.

Ul Sirotal-mustaqiym oldida barcha yig'lashur,
Ishqni rahbar qilibon andin o'tgan o'zginam.

YUZ MING BALO KO'RSAM

Suzuk ko'zlu, sarig' sadbarg yuzungni, dilrabo, ko'rsam, Yuzungdin yuz o'gurmasman, agar yuz ming balo ko'rsam.

Mani oshiq, sani ma'shuq ki derlar ushbu olamda, Nasib o'lmish manga davlat, firoqing o'tida kuysam.

Chunonam ko'ngli qattiqsan, biram holimni so'rmassan, Jamolingga to'yolmasman boshingdin yuz ming o'rgulsam.

Nechuk bedodlig' ish bo'ldiki, man sandin judo bo'ldum? Jafolarniki man tortib, na mushkuldur qarab qolsam.

Sadafsiz dur, tikansiz gul, mashaqqatsiz hunar yo'qdur, Toparmanmu visolingni jahonni istabon yursam?

Labing — la'lu xating — Xizru yuzung — monandi Yusufdur, Zulayhodek kuyub-yonib bu ishq ichra ado bo'lsam.

O'shal Majnuni shaydodek biyobonlar aro man ham, Ko'yungda dam-badam yonib, qani Laylo deb oh ursam.

Kel, ey Mashrab, ko'zung yo'llarda qoldi termulub, naylay, Qani ul xoki poying, ko'zlarimga to'tiyo qilsam.

Mashrab G'azallari-yu, Murabba, Muxammaslaridan shoirning keng salohiyatini va qalbida ilohiy ishq borligini ko'rishimiz mumkim. Bugungi kun ijodkorlari uchun va mumtoz adabiyotimiz uchun Mashrab ijodi yetuk xazinadir.

Foydalanilgan web-saytlar: :

1. kh-davron.uz
2. Wikipedia
3. tafakkur.net
4. Bilimlar.uz

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boboraxim Mashrab. Kimyo. Namangan, 1999.
2. Boboraxim Mashrab. Alifni dilga jo qilmoqni bismillahdan o'rgandim. Namangan, 1999.
3. Isxokova Z. Mashrab. - T.: Abu matbuot-kontsalt, 2011.